

Практика Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні

Валерій Сокурєнко ^{*а}, Володимир Твердохліб ^{**б}

* Д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Вінниця, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

** Д-р філос. в галузі права, докторант ННЦ «ІСІ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6544-2378>, e-mail: volodymyr.1117@ukr.net

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проекту, нагляд.

^б Написання оригінального рукопису, валідація.

DOI: 10.32353/khrife.2.2026.02 УДК 343.985(477)

Надійшло 14.05.2026 / Рецензовано 20.05.2026 / Прийнято до друку 24.06.2026 /
Доступно онлайн 30.06.2026

Мета статті — визначити стандарти призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні, сформовані у практиці Європейського суду з прав людини, а також окреслити їхнє значення для забезпечення права на справедливий судовий розгляд і вдосконалення національної практики застосування спеціальних знань. Реалізації поставленої мети сприяв комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема аналізу й синтезу, індукції й дедукції, а також діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та узагальнення. З'ясовано, що практика ЄСПЛ уже містить цілу систему процесуальних стандартів, які поширюються на сферу призначення та проведення судових експертиз, хоча безпосередньо вони не закріплені в положеннях ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. З'ясовано, що ЄСПЛ розглядає судову експертизу не як ізольований процесуальний інструмент застосування спеціальних знань, а як складник механізму доказування, порушення якого здатне впливати на загальну справедливість кримінального провадження. Визначено, що до основних стандартів, сформованих у практиці ЄСПЛ, належать стандарти: повноти матеріалів, змагальності, процесуальної рівності

сторін, обґрунтованості призначення експертизи, оперативності, незалежності експерта й ефективності розслідування. Простежено, що відповідні стандарти утворюють взаємопов'язану систему процесуальних вимог, яка охоплює етапи призначення, проведення та оцінювання результатів експертного дослідження. Обґрунтовано, що зміст практики ЄСПЛ передбачає не лише загальні процесуальні підходи, а й конкретні криміналістичні правила застосування спеціальних знань. Зокрема, забезпечення достатності наданих експертові матеріалів слід розглядати як процесуальну гарантію права сторін на перевірку доказів; неодноразове призначення повторних експертиз без належного обґрунтування може свідчити про неефективність розслідування; а незалежність експерта потрібно оцінювати не лише за його процесуальним статусом, а й з урахуванням інституційних і функційних зв'язків, здатних впливати на довіру до результатів дослідження. Доведено, що підвищення ефективності використання судових експертиз у кримінальному провадженні потребує системного врахування стандартів ЄСПЛ під час застосування положень ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України, удосконалення практики мотивування процесуальних рішень із призначення експертиз, забезпечення реальної змагальності сторін і посилення гарантій незалежності експертної діяльності.

Ключові слова: досудове розслідування; судове провадження; спеціальні знання; експертиза; призначення експертизи; експерт; спеціаліст; висновок експерта, практика ЄСПЛ; доказування; стандарт доказування; належна правова процедура.

Постановка наукової проблеми

Судова експертиза в кримінальному провадженні є одним із засобів застосування спеціальних знань для визначення обставин, які мають значення для кримінального провадження. Висновок експерта часто значно впливає на формування доказової бази, оцінювання фактичних обставин справи й ухвалення процесуальних рішень. Особливого значення результати судових експертиз набувають у складних категоріях кримінальних проваджень, де встановлення істотних для справи фактів потребує застосування спеціальних медичних, пси-

хіатричних, економічних, технічних, комп'ютерних та інших знань.

Попри те, що національне кримінальне процесуальне законодавство доволі докладно регламентує порядок призначення та проведення судових експертиз, сучасна правозастосовна практика свідчить про існування низки проблемних аспектів, пов'язаних із забезпеченням процесуальної рівності сторін під час залучення експертів, із дотриманням принципу змагальності, належним обґрунтуванням необхідності призначення експертних досліджень, своєчасністю їх проведення, повнотою наданих експертам матеріалів, а також

забезпеченням незалежності й неупередженості експертної діяльності. Наявність таких проблем здатна негативно вплинути не лише на ефективність судового розслідування, а й на забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд.

Водночас практика Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) свідчить, що хоча положення ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (далі — Конвенція) безпосередньо не регламентують порядку призначення або проведення судових експертиз¹, сформовані ЄСПЛ підходи фактично визначають систему процесуальних стандартів, яких мають дотримувати держави під час застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні². Аналіз рішень ЄСПЛ дає змогу виокремити вимоги щодо рівності сторін, ефективності розслідування, розумності строків, повноти доказової бази, належної обґрунтованості висновків експертів і незалежності експертів.

У зв'язку із цим особливої актуальності набуває необхідність комплексного дослідження практики ЄСПЛ з формування стандартів призначення та проведення судових експертиз, а також визначення можливостей їх імплементації в українське кримінальне процесуальне законодавство і практику його застосування. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності застосування спеціальних знань, забезпеченню гарантій справедливого судового розгляду

й удосконаленню механізму доказування в кримінальному провадженні.

Мета статті

Визначити стандарти призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні, сформованих у практиці ЄСПЛ, а також напрями вдосконалення національної правозастосовної практики і положень кримінального процесуального законодавства.

Методи дослідження

Реалізації поставленої мети сприяло застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, обрання яких зумовлено предметом дослідження й особливостями аналізу практики користування судовими експертизами крізь призму стандартів ЄСПЛ.

За допомогою формально-логічних методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції) опрацьовано положення українського кримінального процесуального законодавства, насамперед ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України³ (далі — КПК України), положення ст. 6 Конвенції, а також доктринальні підходи до призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. Зазначені методи застосовано для виявлення змісту окремих стандартів ЄСПЛ, визначення їхніх ознак і формулювання висновків про процесуальне значення судово-експертної діяльності.

1 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 р. ; ратифік. Закон. України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР ; чинна для України з 11.09.1997 р. (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.05.2026).

2 Щербаковський М. Г. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на формування стандартів проведення судових експертиз. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 10. DOI: [10.5281/zenodo.15225970](https://doi.org/10.5281/zenodo.15225970) (дата звернення: 03.05.2026).

3 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

Діалектичний метод став у пригоді для дослідження взаємозв'язку між потребою забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень і необхідністю дотримати процесуальних гарантій під час застосування спеціальних знань. Цей метод дав змогу виявити суперечності між завданнями оперативного отримання доказової інформації та потребою забезпечення принципів змагальності, процесуальної рівності сторін, розумності строків і справедливого судового розгляду.

Системно-структурний метод сприяв дослідженню судово-експертної діяльності як цілісного механізму, що охоплює етапи призначення, проведення й оцінювання результатів експертного дослідження, формуванню класифікації стандартів ЄСПЛ у сфері призначення та проведення судових експертиз, а також визначенню взаємозв'язків між стандартами повноти матеріалів, процесуальної рівності, оперативності, обґрунтованості призначення експертизи, незалежності експерта й ефективності розслідування.

За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено положення кримінального процесуального законодавства України й підходів, сформованих у практиці ЄСПЛ щодо користування судовими експертизами. Це дало змогу визначити рівень узгодженості положень національного законодавства зі стандартами Конвенції та виявити окремі напрями їх практичної імплементації.

Методом узагальнення послугоувалися для систематизації практики

ЄСПЛ, формування авторської класифікації відповідних стандартів і вироблення практичних рекомендацій із їх застосування в діяльності слідчого, прокурора й суду під час призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що останнім часом тенденції розвитку проблематики застосування спеціальних знань дедалі більше зміщуються від загальнотеоретичних аспектів до прикладних питань, особливо під час документування й розслідування воєнних злочинів і кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією. У працях сучасних дослідників основну увагу приділено питанням цифрової криміналістики, застосуванню OSINT-технологій, БпЛА, комплексних і комісійних експертиз, особливостям фіксації слідів бойових дій, міждисциплінарній взаємодії та застосуванню спеціальних знань в умовах воєнного стану. До того ж спеціальні знання дедалі частіше розглядають не лише як засіб отримання доказів, а й як комплексний організаційний, аналітичний і управлінський інструмент забезпечення ефективності розслідування. Таке переорієнтування наукового пошуку свідчить про формування окремого напрямку досліджень, пов'язаного з адаптацією традиційних підходів до застосування спеціальних знань в умовах розслідування воєнних злочинів і злочинів агресії⁴.

4 Бершов Г. Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2024. 410 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/959a2411-029d-49f0-ab7e-469652fe77a3/content> (дата звернення: 05.05.2026) ; Сергєєва Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. 6. Ч. 3. С. 234—247.

Водночас, попри активізацію наукових досліджень у зазначеному напрямі й суттєве розширення кола питань, пов'язаних із застосуванням спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів, поза належною увагою залишається проблематика стандартів, яких необхідно дотримувати під час збирання доказів за допомогою реалізації процесуальних, а в окремих випадках — і не процесуальних форм застосування спеціальних знань. Насамперед недостатньо дослідженими залишаються питання впливу міжнародних стандартів на організацію такої діяльності, критерії допустимості й належності отриманих результатів, а також значення практики ЄСПЛ для формування відповідних підходів. Зокрема, комплексного наукового осмислення потребує практика ЄСПЛ як джерело стандартів, що визначають вимоги до застосування спеціальних знань у процесі отримання, перевірки й оцінювання доказової інформації. Саме це зумовлює необхідність подальшого дослідження відповідної проблематики й обґрунтовує актуальність її наукового опрацювання.

Викладення основного матеріалу дослідження

Пріоритетне значення в контексті дослідження стандартів призначення та про-

ведення судових експертиз має стандарт справедливого судового розгляду, закріплений у ст. 6 Конвенції⁵. Хоча положення цієї статті безпосередньо не містять спеціальної регламентації судово-експертної діяльності, практика ЄСПЛ свідчить, що гарантії справедливого суду поширюються на всі процесуальні механізми, які впливають на визначення обставин кримінального правопорушення та формування доказової бази. У цьому аспекті судова експертиза не є винятково технічним інструментом застосування спеціальних знань: вона є елементом системи забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд.

Слід зауважити, що в практиці ЄСПЛ категорія справедливого судового розгляду має комплексний характер і охоплює сукупність взаємопов'язаних процесуальних гарантій, зокрема право бути вислуханим, принцип рівності сторін, змагальність процесу, право на ефективний захист, дотримання розумних строків і належну процедуру дослідження доказів. Оскільки висновок експерта здатний істотно вплинути на оцінювання фактичних обставин кримінального провадження, то порядок його отримання, дослідження та застосування також має відповідати цим вимогам.

У межах аналізованої проблематики важливе значення має стандарт доказування «поза розумним сумнівом», який

DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36 (дата звернення: 05.05.2026) ; Сиводєд І. С. Застосування спеціальних знань і призначення експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, які були вчинені на окупованих територіях України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74). № 2. С. 108—116. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/17 (дата звернення: 05.05.2026) ; Синоверський А. Організаційно-тактичні та психологічні основи використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 129—140. DOI: 10.33270/03233302.129 (дата звернення: 05.05.2026) ; Тимошко В. В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 307—314. DOI: 10.32631/vca.2024.1.25 (дата звернення: 05.05.2026).

5 Конвенція про захист прав URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.05.2026).

у практиці ЄСПЛ розглядають як критерій оцінювання достатності доказів для встановлення вини особи. Його сутність полягає в необхідності досягнення такого рівня переконливості доказової інформації, який виключає обґрунтовані сумніви щодо визначених обставин. Водночас відповідний стандарт не означає абсолютної математичної достовірності, проте потребує формування внутрішньо узгодженої, логічної та достатньої сукупності доказів, яка допоможе дійти переконливого висновку про обставини кримінального правопорушення.

У науковій літературі зазначено, що стандарт «поза розумним сумнівом» характеризує необхідний рівень достовірності знань про обставини кримінального провадження, якого повинен досягти суб'єкт доказування завдяки формуванню достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів⁶. Водночас його практична реалізація безпосередньо пов'язана з якістю проведених експертних досліджень, оскільки неналежний висновок експерта або процесуальні порушення під час його отримання можуть поставити під сумнів достовірність усієї доказової конструкції.

У цьому контексті показовим є рішення ЄСПЛ у справі «Зоріна та інші проти України», у якому ЄСПЛ наголосив, що ефективність розслідування передбачає дотримання вимоги ретельності й належної сумлінності під час встановлення обставин події. ЄСПЛ підкреслив, що державні органи не мають покладатися на поспішні або необґрун-

товані висновки як на підставу для процесуальних рішень, а зобов'язані вживати всіх розумних і доступних заходів для забезпечення збирання доказів, включно з проведенням необхідних судових експертиз⁷. Недоліки розслідування, які перешкоджають встановленню обставин кримінального правопорушення або осіб, причетних до його вчинення, можуть свідчити про невідповідність стандарту ефективного розслідування.

З огляду на зазначене можна дійти висновку, що у практиці ЄСПЛ судову експертизу розглядають не як ізольовану процесуальну дію, а як складник загального механізму забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Відповідно, будь-які порушення, пов'язані з неналежним призначенням експертизи, неповнотою матеріалів, недоліками дослідження або формальним підходом до оцінювання висновку експерта, можуть мати наслідком порушення конвенційних гарантій і поставити під сумнів справедливість кримінального провадження загалом.

Важливим стандартом, що безпосередньо впливає на порядок призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні, є принцип змагальності й рівності сторін. Його зміст полягає в забезпеченні кожному учасникові кримінального провадження реальної можливості представляти свою правову позицію в умовах, які не ставлять одну зі сторін у суттєво менш сприятливе становище порівняно з другою. У контексті застосування спеціальних знань це положення набуває особливого значення, оскільки резуль-

6 Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2020. 530 с. URI: <https://hdl.handle.net/11300/13756> (дата звернення: 03.05.2026).

7 Справа «Зоріна та інші проти України» (Заява № 20295/07 та 3 інші заяви — див. перелік у додатку) : ріш. ЄСПЛ від 14.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text (дата звернення: 03.05.2026).

тати експертних досліджень часто мають вирішальний вплив на визначення фактичних обставин кримінального правопорушення та формування внутрішнього переконання суду.

Принцип змагальності є одним із фундаментальних елементів права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Конвенції. Його реалізація передбачає не лише формальне надання сторонам процесуальних прав, а й створення реальних механізмів для ефективного користування такими правами. У сфері судово-експертної діяльності це означає забезпечення сторонам можливості ознайомлюватися з матеріалами експертного дослідження, ставити питання експертові, оспорювати висновки, ініціювати проведення додаткових або повторних досліджень, а також залучати альтернативні висновки експертів.

У практиці ЄСПЛ зазначені підходи отримали подальший розвиток. Показовим у цьому аспекті є рішення у справі *Brandstetter v. Austria*, у якому ЄСПЛ сформулював важливі орієнтири із забезпечення процесуальної рівності сторін під час користування експертними висновками. ЄСПЛ зазначив, що право на змагальний судовий процес як складник права на справедливий судовий розгляд передбачає надання кожній стороні можливості ознайомлюватися з усіма доказами й зауваженнями, поданими судові, а також висловлювати свою позицію щодо них⁸. Відповідно, сторона захисту не може бути позбавлена можливості ефективно реагувати на висновки експертів, надані стороною обвинувачення.

Важливим аспектом у межах згаданої справи стало визнання того, що формальна рівність процесуальних прав не

завжди гарантує фактичну рівність можливостей. Якщо одна зі сторін має істотну перевагу в доступі до експертних ресурсів, можливостях залучення фахівців або отриманні спеціальних знань, це може створювати процесуальний дисбаланс і впливати на справедливість провадження загалом. Саме тому ЄСПЛ виходить із необхідності забезпечення не лише юридичної, а й фактичної рівності сторін.

Особливого значення у цьому контексті набуває право сторони захисту на альтернативне експертне дослідження. Практика ЄСПЛ свідчить, що відмова в можливості поставити під сумнів висновки експерта за допомогою отримання іншого фахового висновку за певних обставин можна розцінювати як обмеження права на ефективний захист. Альтернативна експертиза в такому разі є не способом дублювання вже проведеного дослідження, а процесуальним механізмом забезпечення балансу між сторонами кримінального провадження.

У зв'язку із цим стає важливим питання допустимості висновків експертів і процесуальних умов користування ними. Правила оцінювання доказів не мають створювати ситуації, коли одну зі сторін фактично позбавлено можливості поставити під сумнів достовірність або обґрунтованість висновку експерта. Інакше висновок експерта ризикує перетворитися на доказ із наперед визначеною силою, що суперечить загальним засадам кримінального провадження.

Отже, аналіз практики ЄСПЛ дає змогу дійти висновку, що принцип змагальності у сфері судово-експертної діяльності передбачає не лише право сторін брати участь у дослідженні доказів, а й обов'язок держави забезпечити реальну рівність процесуальних можливостей

⁸ Case of *Brandstetter v. Austria* (Application No. 11170/84; 12876/87; 13468/87). 28 Aug. 1991 / HUDOC : web. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57683> (дата звернення: 03.05.2026).

під час застосування спеціальних знань. Це створює необхідні передумови для формування справедливого механізму доказування й мінімізує ризики домінування однієї сторони в процесі визначення обставин кримінального провадження.

Наступним важливим стандартом, сформованим у практиці ЄСПЛ щодо користування судовими експертизами, є вимога дотримання розумних строків кримінального провадження та недопустимості необґрунтованого затягування розслідування внаслідок багаторазового призначення повторних експертних досліджень. Зазначений стандарт безпосередньо пов'язаний з гарантіями справедливого судового розгляду, передбаченими ст. 6 Конвенції, а також процесуальним обов'язком держави забезпечити ефективне розслідування обставин кримінального правопорушення.

Варто зауважити, що проведення судової експертизи об'єктивно пов'язане з певними витратами часу, необхідними для отримання, дослідження й оцінювання матеріалів, застосування спеціальних методик і формування обґрунтованих висновків. Водночас складність експертного дослідження або необхідність застосування спеціальних знань не можуть автоматично виправдовувати надмірну тривалість кримінального провадження. У практиці ЄСПЛ послідовно простежується підхід, відповідно до якого органи досудового розслідування й суд мають організовувати процес збирання доказів у такий спосіб, щоби забезпечити оперативність проведення необхідних процесуальних дій, не допускаючи невинуватених затримок.

Особливого значення це положення набуває в разі призначення повторних судових експертиз. Само собою прове-

дення повторного експертного дослідження не суперечить вимогам справедливого судового розгляду, оскільки в окремих ситуаціях воно може бути обумовлене наявністю обґрунтованих сумнівів щодо правильності первинного висновку, його неповнотою, суперечливістю або виникненням нових фактичних обставин, які потребують спеціального дослідження. Проте систематичне призначення численних повторних експертиз без належного процесуального обґрунтування може свідчити про неефективну організацію розслідування та правити за прихований механізм затягування кримінального провадження.

Показовим у цьому контексті є рішення у справі «Басюк проти України». Аналізуючи обставини справи, ЄСПЛ визначив, що під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди, унаслідок якої загинула донька заявника, органи досудового розслідування призначили шість повторних автотехнічних експертиз. До того ж, хоча ЄСПЛ визнав, що проведення повторної експертизи в окремих випадках може бути виправданим, він наголосив на необхідності існування належних процесуальних підстав для такого рішення. Суд звернув увагу, що неодноразове проведення досліджень одного виду щодо однакових питань за відсутності переконливого обґрунтування фактично призвело до затягування розслідування, яке тривало понад вісім років, що несумісне із вимогою ефективності кримінального провадження⁹.

Подібний підхід простежується також у справі *Mehmet Günay et Güllü Günay v. Turkey*. Суд установив, що під час розгляду справи, пов'язаної зі смертю дитини після хірургічного втручання, для визначення причинно-наслідкового

9 Справа «Басюк проти України» (Заява № 51151/10) : ріш. ЄСПЛ від 05.02.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b15 (дата звернення: 03.05.2026).

зв'язку між медичними діями й настанням смерті неодноразово призначали повторні судово-медичні експертизи. Деякі такі дослідження тривали понад рік, однак навіть значна кількість проведених експертиз не дала змоги досягти належної визначеності щодо обставин справи. ЄСПЛ підкреслив, що надмірні затримки не виправдовують ані складність справи, ані особливості предмета експертного дослідження. За результатами розгляду ЄСПЛ дійшов висновку про невідповідність провадження вимогам розумного строку¹⁰.

Згадані вище правові позиції ЄСПЛ мають важливе значення і для національної практики застосування кримінального процесуального законодавства. Так, положення ст. 332 КПК України передбачають можливість призначення повторної експертизи тільки за наявності передбачених процесуальних підстав, зокрема необґрунтованості висновку експерта, його суперечливості або виникнення сумнівів щодо правильності отриманих результатів. Отже, повторне дослідження не слід перетворювати на інструмент механічного дублювання попередніх висновків або спосіб усунення недоліків організації досудового розслідування.

Окремим стандартом, сформованим у ЄСПЛ, є вимога забезпечення повноти матеріалів, які надають експертові для проведення дослідження. Значення цього стандарту зумовлене тим, що якість та обґрунтованість висновку експерта безпосередньо залежать не тільки від професійної компетентності експерта

або застосованих методик, а й від обсягу і змісту вихідних даних, наданих для дослідження. Неповнота або вибірковість матеріалів може істотно вплинути на результати експертного дослідження, отже, і на достовірність доказової інформації загалом.

За практикою ЄСПЛ, сторонам необхідно забезпечити можливість не лише ознайомлюватися з висновком експерта, а й перевіряти достатність і належність матеріалів, на яких він ґрунтується. Так, у справі *Matytsina v. Russia* ЄСПЛ наголосив, що сторони повинні мати змогу ознайомитися з документами й матеріалами, якими послуговувався експерт під час формування висновків. Окрім того, суд повинен мати можливість перевірити, чи мав експерт достатній масив інформації для проведення дослідження¹¹. Фактично ЄСПЛ звернув увагу не лише на результат експертного дослідження, а й на належність його інформаційного підґрунтя.

Подібний підхід висловлено також у справі *Mirilashvili v. Russia*. ЄСПЛ зазначив, що застосування висновку експерта не можна вважати відповідним вимогам справедливого судового розгляду, якщо сторону захисту позбавили можливості ефективно перевірити його обґрунтованість¹². Ідеться не лише про право ознайомлення з кінцевим результатом дослідження, а й про доступ до вихідних даних, документів, матеріалів та інших джерел, на яких ґрунтується висновок.

У контексті кримінального провадження згаданий стандарт має особливе

10 Affaire Mehmet Günay et Güllü Günay c. Turquie (Requête n° 52797/08). 20 Fév. 2018 / HUDOC : web. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-181259%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-181259%22]}) (дата звернення: 03.05.2026).

11 Case of Matytsina v. Russia (Application no. 58428/10). 27/06/2014 / Ibid. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-141950> (дата звернення: 03.05.2026).

12 Case of Mirilashvili v. Russia (Application no. 6293/04). 05/06/2009 / Ibid. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-90099> (дата звернення: 03.05.2026).

практичне значення. Під час призначення експертизи слідчий або суд фактично визначає межі майбутнього дослідження, формуєчи перелік матеріалів, які передають експертові. Якщо об'єкти дослідження неповні, не містять важливих відомостей або їх сформовано вибірково, це створює ризик отримання висновків, які не відображають усіх істотних обставин кримінального провадження. Особливої актуальності ця проблема набуває під час проведення комплексних, судово-медичних, психіатричних, економічних і комп'ютерно-технічних експертиз, результати яких значно залежать від повноти наданої інформації.

Отже, практика ЄСПЛ сформувала процесуальний стандарт, відповідно до якого належна підготовка матеріалів для експертного дослідження є складником гарантії справедливого судового розгляду. Повнота матеріалів у такому разі є не технічною вимогою організації експертизи, а процесуальною гарантією забезпечення права сторін на ефективне оспорування та перевірку доказів.

Окремою групою стандартів, сформованих у практиці ЄСПЛ, є вимоги до належного обґрунтування підстав призначення експертизи. Особливого значення цей підхід набуває в разі проведення судово-психіатричних експертиз, результати яких можуть бути підставою для істотного обмеження прав особи (зокрема, пов'язаного з примусовим поміщенням до медичного закладу або обмеженням свободи пересування). У такому разі експертиза не може призначатися формально або ґрунтуватися на припущеннях, оскільки сама процедура її проведення може істотно втру-

чатися у сферу конвенційно захищених прав.

У справі *Winterwerp v. the Netherlands* ЄСПЛ сформулював важливий підхід, відповідно до якого обмеження свободи особи у зв'язку із психічним розладом можливе лише за наявності об'єктивних медичних даних, які підтверджують відповідний стан. До того ж такі висновки мають ґрунтуватися не на загальних припущеннях або суб'єктивних оцінках, а на належному медичному дослідженні¹³. Фактично ЄСПЛ заклав основу вимоги щодо достатності вихідних даних як передумови застосування спеціальних знань.

Подальший розвиток цей підхід отримав у справі *Varbanov v. Bulgaria*, де ЄСПЛ констатував порушення ст. 5 Конвенції у зв'язку з поміщенням особи до психіатричного закладу без проведення попереднього належного медичного обстеження. ЄСПЛ звернув увагу, що застосування психіатричних заходів без достатніх фактичних підстав створює ризики свавільного втручання в права людини¹⁴. Відповідно, рішення про необхідність проведення експертизи або застосування пов'язаних із нею обмежувальних заходів має спиратися на наявні об'єктивні дані, а не використовуватися як спосіб їх пошуку.

Показовою є також справа «Заїченко проти України (№ 2)», у якій заявника помістили на стаціонарну судово-психіатричну експертизу строком на тридцять діб. ЄСПЛ визначив, що відповідне рішення не було належно обґрунтовано, а матеріали справи не містили достатніх медичних даних, які б виправдовували таке втручання. Окремо ЄСПЛ звернув увагу на недостатність судового кон-

13 Case of *Winterwerp v. the Netherlands* (Application no. 6301/73). 24 Oct. 1979 / HUDOC : web. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57597> (дата звернення: 03.05.2026).

14 Case of *Varbanov v. Bulgaria* (Application no. 31365/96). 5 Oct. 2000 / Ibid. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58842> (дата звернення: 03.05.2026).

тролю за прийняттям відповідного рішення¹⁵. Отже, необхідність проведення експертизи має підтверджуватися конкретними обставинами, а не зводиться до формального посилання на потребу застосування спеціальних знань.

Схожий підхід простежується у справі *Buzadji v. the Republic of Moldova*, у якій ЄСПЛ наголосив на необхідності існування достатнього фактичного обґрунтування будь-яких процесуальних рішень, що спричиняють обмеження прав особи¹⁶. Хоча справа безпосередньо не стосувалася судової експертизи, сформульований ЄСПЛ підхід має значення і для експертної діяльності, оскільки свідчить про необхідність усебічного оцінювання сукупності даних перед ухваленням процесуального рішення.

Отже, практика ЄСПЛ дає змогу сформулювати процесуальний стандарт, відповідно до якого призначення експертизи, особливо пов'язаної з можливим обмеженням прав особи, має ґрунтуватися на достатній сукупності об'єктивних даних. Відсутність належного обґрунтування необхідності проведення експертного дослідження або використання експертизи як засобу пошуку підстав для подальших процесуальних рішень суперечить вимогам Конвенції та створює ризики свавільного втручання в права людини.

У контексті забезпечення принципу змагальності окрему увагу ЄСПЛ приділяє ситуаціям, коли сторона захисту намагається поставити під сумнів вис-

новки експертів, залучених стороною обвинувачення, застосовуючи альтернативні форми спеціальних знань. Погоджуємося з М. Щербаковським, що позбавлення сторони захисту можливості ефективно оспорювати висновки експертів або обмеження права застосовувати альтернативні фахові позиції здатне створити процесуальний дисбаланс між сторонами. У такому разі ЄСПЛ керується тим, що формальне існування процесуальних прав не є достатнім, якщо одна зі сторін фактично позбавлена можливості належно реалізувати механізми захисту. За відповідних умов це можна розцінювати як порушення п. 1 і п/п. (d) п. 3 ст. 6 Конвенції¹⁷.

Зазначений підхід має практичний інтерес і для національного кримінального провадження. Останнім часом в українській практиці простежується тенденція до залучення так званих рецензій спеціалістів на висновки судових експертів, які найчастіше ініціює сторона захисту. Зазвичай такі документи містять критичний аналіз проведеного експертного дослідження та спрямовані на перевірку його науково-методичної обґрунтованості. Предметом такого аналізу можуть бути питання дотримання затверджених методик експертних досліджень, правильності застосованих методичних рекомендацій, достатності вихідних даних і логічної узгодженості сформульованих висновків¹⁸.

Попри те, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не визначає

15 Справа «Заїченко проти України (№ 2)» (Заява № 45797/09) : ріш. ЄСПЛ від 06.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87 (дата звернення: 03.05.2026).

16 Case of Buzadji v. the Republic of Moldova (Application no. 23755/07). 5 Jul. 2016 / HUDOC : web. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-164928> (дата звернення: 03.05.2026).

17 Щербаковський М. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.5281/zenodo.15225970 (дата звернення: 03.05.2026); Конвенція про захист прав ... URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.05.2026).

18 Щербаковський М. Г. Зазнач. твір. DOI: 10.5281/zenodo.15225970 (дата звернення: 03.05.2026).

рецензію спеціаліста як самостійне процесуальне джерело доказів, практика застосування таких рецензій набуває дедалі більшого поширення. Аргументовані зауваження, які містять посилання на наукові джерела, професійні стандарти, методичні матеріали й інші спеціальні відомості, часто стають предметом дослідження під час судового розгляду. Хоча такі документи не набувають самостійного доказового статусу, вони можуть впливати на формування внутрішнього переконання слідчого або суду під час оцінювання достовірності й обґрунтованості висновку експерта¹⁹.

У цьому аспекті практику ЄСПЛ доцільно розглядати ширше, аніж лише як визнання права сторони захисту на подання альтернативних висновків. Підсумком відповідних правових позицій є процесуальне правило, відповідно до якого будь-які форми застосування спеціальних знань, спрямовані на перевірку або спростування висновків, необхідно оцінювати крізь призму забезпечення фактичної рівності сторін і реальної можливості здійснення ефективного захисту.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу визначити, що практика ЄСПЛ фактично сформувала систему взаємопов'язаних стандартів призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні, які хоча й не закріплені безпосередньо у ст. 6 Конвенції, однак впливають із права на справедливий судовий розгляд, вимог ефективного розслідування, принципів змагальності та процесуальної рівності сторін. На відміну від суто процесуального підходу, у практиці ЄСПЛ судову експертизу

розглядають як складник механізму доказування, порушення якого може впливати на загальну справедливість кримінального провадження.

За результатами аналізу рішень ЄСПЛ запропоновано об'єднати стандарти ЄСПЛ у сфері призначення та проведення судових експертиз у кілька взаємопов'язаних груп. До них належать: повнота матеріалів, змагальність, процесуальна рівність сторін, обґрунтованість призначення експертизи, оперативність, незалежність експерта й ефективність розслідування. Наведені стандарти утворюють цілісну систему процесуальних вимог, яких необхідно дотримувати на всіх етапах застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Обґрунтовано, що підсумком змісту практики ЄСПЛ є правило, відповідно до якого належність висновку експерта визначається не лише правильністю застосованої методики або кваліфікацією експерта, а й дотриманням процесуальних гарантій формування такого висновку. Зокрема, стандарт повноти матеріалів передбачає обов'язок забезпечити експерта достатнім обсягом вихідних даних, а також створити сторонам можливість перевірити матеріали, що стали основою висновків. Водночас стандарт змагальності та процесуальної рівності сторін потребує забезпечення не декларативної, а реальної можливості сторони захисту оспорювати висновки експерта, ставити додаткові запитання, залучати альтернативні дослідження і брати участь у дослідженні доказів на рівних умовах зі стороною обвинувачення.

Визначено, що стандарт обґрунтованості призначення експертизи виключає її формальне застосування як інструмента пошуку підстав для прийняття подальших процесуальних рі-

19 Щербаковський М. Г. Зазнач. твір. DOI: [10.5281/zenodo.15225970](https://zenodo.org/record/15225970) (дата звернення: 03.05.2026).

шень. Особливого значення це набуває під час проведення судово-психіатричних експертиз та інших досліджень, які можуть бути пов'язані з істотним обмеженням прав особи. Водночас стандарт оперативності передбачає недопустимість невинуватеного затягування кримінального провадження неодноразовим призначенням повторних експертиз за відсутності належних процесуальних підстав.

Стандарт незалежності експерта необхідно оцінювати не лише за його формальним процесуальним статусом, а й крізь призму інституційних і функційних зв'язків, які потенційно можуть впливати на довіру до результатів дослідження. До того ж стандарт ефективності розслідування вимагає від органів досудового розслідування застосування всіх доступних процесуальних можливостей для повного встановлення обставин кримінального правопорушення, включно зі своєчасним і належно обґрунтованим призначенням судових експертиз.

Положення ст. 242 КПК України, які визначають підстави призначення експертизи й випадки її обов'язкового проведення, загалом узгоджуються з конвенційними стандартами, проте практика їх застосування потребує більш системного врахування підходів ЄСПЛ. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне посилити практичну орієнтованість процесуальних рішень за допомогою запровадження рекомендацій з обґрунтування необхідності експертного дослідження, забезпечення повноти матеріалів, які направляють експертові, і належного мотивування повторного призначення експертиз.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в можливості застосування сформульованих стандартів як орієнтирів для діяльності слідчого,

прокурора й суду під час прийняття рішень щодо призначення, організації та оцінювання судових експертиз. Їх імплементація сприятиме підвищенню якості доказування, мінімізації процесуальних ризиків і забезпеченню відповідності національної практики міжнародним стандартам захисту прав людини.

**Practice of the European Court
of Human Rights in Shaping Standards
for the Ordering and Conduct
of Forensic Examinations
in Criminal Proceedings**

Valerii Sokurenko, Volodymyr Tverdokhlib

The Article Purpose is to single out standards governing the ordering and conduct of forensic examinations in criminal proceedings, shaped by the practice of the European Court of Human Rights, and to contextualize their significance for ensuring the right to a fair trial and streamlining the national practice of applying special knowledge. To accomplish this goal, we employed a range of general scientific and legal methods, including analysis and synthesis, induction and deduction, as well as dialectical, systemic-structural, comparative legal and generalisation approaches. It has been clarified that the practice of the European Court of Human Rights already encompasses a multifaceted system of procedural standards applicable to the ordering and conduct of forensic examinations, although these are not explicitly enshrined in provisions of Art. 6 of the European Convention on Human Rights. It has been concluded that the ECHR regards forensic examination not as an isolated procedural tool for applying special knowledge, but rather as a component of the proof procedure, and any violation of this procedure is capable of affecting the overall fairness of criminal proceedings. The following standards have been recognised as fundamental in the practice of the European Court of Human Rights: sufficiency of case materials, adversarial proceedings,

principle of equality of arms, reasonableness of ordering a forensic examination, promptness, independence of a forensic expert, and investigation efficiency. It has been observed that the respective standards constitute an interrelated system of procedural requirements covering the stages of ordering, conducting and evaluating forensic examinations. Reasoned arguments have been put forward to show that the practice of the European Court of Human Rights covers both common procedural approaches and specific forensic rules governing the application of special knowledge. More specifically, ensuring sufficient evidence is provided to a forensic expert should be regarded as a core procedural safeguard for the parties' right to examine evidence; repeated ordering of forensic re-examinations without proper justification may point to an ineffective investigation and a forensic expert's independence should be determined not only through their procedural status, but also by taking into account any institutional or functional links that could affect credibility of research findings. It has been proven that enhancing the efficiency of forensic examinations used in criminal proceedings requires the systematic consideration of ECHR standards during the implementation of provisions of Art. 242 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the refinement of the practice of providing reasons for procedural decisions on the ordering of forensic examinations, the assurance of effective adversarial nature of proceedings, and the strengthening of independence guarantess in forensic expert activities.

Keywords: pre-trial investigation; judicial proceedings; special knowledge; forensic examinations; ordering forensic examination; forensic expert; specialist; expert's opinion; ECtHR practice; proof; standard of proof; due process.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ

у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

Reference

- Bershov, H. Ye. (2024). *Teoretyko-pravovi ta prakseolohichni osnovy vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni viiskovykh zlochyniv* [Theoretical, legal and praxeological bases of the use of special knowledge in the investigation of military crimes] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/959a2411-029d-49f0-ab7e-469652fe77a3/content> [in Ukrainian].
- Kret, H. R. (2020). *Mizhnarodni standarty dokazuvannya u kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoretyko-pravovi ta praktychni osnovy* [International Standards of Proof in the Criminal Procedure of Ukraine: Theoretical, Legal and Practical Fundamentals] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Odesa. URI: <https://hdl.handle.net/11300/13756> [in Ukrainian].
- Serhieieva, D. B. (2025). *Vykorystannia spetsialnykh znan u rozsliduvanni voiennykh zlochyniv i zlochyniv proty liudianosti: protsesualni aspekty, ekspertna vzaiemodiia ta tsyfrova kryminalistyka* [Use of special knowledge in the investigation of war crimes and crimes against humanity: procedural aspects, expert interaction, and digital criminalistics]. *Analychno-*

- porivniialne pravoznavstvo. Vyp. 6. Ch. 3. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36 [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2025). Vplyv rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na formuvannya standartiv provedennia sudovykh ekspertyz [The impact of European Court of Human Rights decisions on the development of forensic examination standards]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*. Vyp. 10. DOI: 10.5281/zenodo.15225970 [in Ukrainian].
- Synoverskyi, A. (2023). Orhanizatsiino-taktychni ta psykholohichni osnovy vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh orhanizovanyimi zlochynnymy hrupamy v umovakh voiennoho stanu [Organizational-tactical and Psychological Basis of the Use of Special Knowledge during the Investigation of Criminal Offenses Committed by Organized Criminal Groups under the Conditions of the State of Martial]. *Yurydychna psykholohiia*. № 2 (33). DOI: 10.33270/03233302.129 [in Ukrainian].
- Syvodied, I. S. (2024). Zastosuvannia spetsialnykh znan i pryznachennia ekspertnykh doslidzhen pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, yaki buly vchyneni na okupovanykh terytoriiakh Ukrainy [Application of specialized knowledge and appointment of expert studies in the investigation of criminal offenses committed in the occupied territories of Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*. T. 35 (74). № 2. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/17 [in Ukrainian].
- Tymoshko, V. V. (2024). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas dokumentuvannia ta rozsliduvannia voiennykh zlochyniv [Use of specialized knowledge during documentation and investigation of war crimes]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 1 (31). DOI: 10.32631/vca.2024.1.25 [in Ukrainian].

Сокурєнко, В., Твердохліб, В. (2026). Практика Європейського суду з прав людини у формуванні стандартів призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (43). С. 13–27. DOI: 10.32353/khrife.2.2026.02.